

УДК 341. 232

Муравйов В. І.*

ЕКСТРАТЕРИТОРІАЛЬНА ДІЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАВОПОРЯДКАХ ТРЕТІХ І УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ

Стаття висвітлює теоретичні і практичні питання створення асоціації Європейським союзом з третіми країнами. Асоціацію з ЄС можна розглядати як перший крок до інтеграції країни у Союз. Детально досліджується вплив acquis Європейського союзу на внутрішні правопорядки асоційованих країн. Визначаються способи і наслідки такого впливу.

Ключові слова: Європейський союз, гармонізація законодавства, міжнародна угода, acquis, правові наслідки, угода про асоціацію з Україною.

The article elucidates theoretical and practical issues of the creation of the association between the European Union and the third countries. Association with EU can be considered as the first step for the integration of the state into EU. The impact of the EU acquis on the internal orders of the associated countries is being under consideration. The means and consequences of such an impact are being determined.

Key words: European Union, harmonization of legislation, acquis, legal effect, association agreement with Ukraine.

Статья освещает теоретические и практические вопросы создания ассоциации между Европейским союзом и третьими странами. Ассоциацию с ЕС можно рассматривать в качестве первого шага на пути интеграции страны в ЕС. Детально исследуется влияние acquis Европейского союза на внутренние правопорядки ассоциированных стран. Определяются способы и последствия такого влияния.

Ключевые слова: Европейский союз, гармонизация законодательства, acquis, правовые последствия, соглашение об ассоциации с Украиной.

Постановка проблеми. Серед міжнародних договорів, які укладає Європейський союз (ЄС) з третіми країнами і міжнародними організаціями, особливу роль у залученні партнерів ЄС до європейської інтеграції відіграють угоди про асоціацію. Політика Східного партнерства, проголошена Євросоюзом у 2008 р., передбачає значне підвищення рівня політико-правової співпраці зі східними партнерами включно з перспективами укладання нового покоління угод про асоціацію, далекосяжної інтеграції у економіку ЄС, полегшення пересування в ЄС громадян третіх країн у випадку дотримання вимог безпеки, підвищення енергозабезпечення партнерів, від чого виграють усі сторони, та зростання фінансової допомоги [1].

Угоди про асоціацію ЄС з третіми країнами становлять один з потужних правових інструментів створення такими країнами з Союзом простору стабільності і економічного,

* доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

політичного і правового співробітництва [2]. Угоди про асоціацію віддзеркалюють в значній мірі правову політику Союзу. Завдяки угодам про асоціацію право ЄС поширює свою дію на внутрішні правопорядки асоційованих країн. 19 грудня 2011 року на саміті у Києві представники України та ЄС заявили про завершення переговорів щодо укладання угоди про асоціацію. Наступними кроками мають стати підписання і ратифікація угоди про асоціацію. Тим самим підготовка України до асоціації з Євросоюзом переходить у практичну площину. У цьому зв'язку вивчення особливостей асоціації України з ЄС стає актуальним для української науки європейського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практично питанням створення асоціації між Україною та Євросоюзом були присвячені лише роботи Березовської І., Костюченка Я., Мушак Н., Хілліона К. [3]. Проте нові реалії співпраці України з ЄС вимагають подальшого дослідження цієї проблематики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль, правовим проблемам впливу права ЄС на характер і зміст угод про асоціацію, що створює передумови для експансії *acquis* Союзу у правопорядки третіх країн, поки що не приділялось достатньої уваги в українській та зарубіжній літературі з європейського права. Вивчення цих питань становить актуальну проблему сучасної науки міжнародного і європейського права і її вирішення матиме значне практичне значення. Ця робота і спробою певною мірою заповнити прогалини у аналізі питань екстра територіальної дії права Євросоюзу.

Формулювання цілей статті. У статті висвітлюються теоретичні і практичні питання екстра територіальної дії права ЄС на основі угод про асоціацію третіх країн з Європейським союзом. Формування зони вільної торгівлі в рамках асоціації можна розглядати як перший крок до інтеграції третіх країн з ЄС. Досліджується вплив *acquis* Європейського союзу на правопорядки асоційованих країн.

Спільною метою будь-якої асоціації з ЄС є створення правових рамок для привілейованих відносин без визначення чітких правил щодо можливого змісту таких відносин. Як свідчить практика, об'єктом правового регулювання угод про асоціацію можуть стати усі елементи основних свобод внутрішнього ринку, на які поширюється компетенція ЄС. Складовою економічною частиною угод про асоціацію є ЗВТ. Сучасні ЗВТ, які створюються ЄС, не обмежуються лише торгівлею товарами та заборонаю на стягнення мит. Вони також включають розділи, присвячені сталому розвитку, соціальним питанням, гармонізації екологічних стандартів тощо. Створення такої поглибленої ЗВТ в межах угод про асоціацію означає можливість поширення на асоційовані країни *acquis* Союзу [4]. Проте ступінь співпраці між ЄС і третіми країнами в межах асоціації неоднакова і залежить як від цілей асоціації, так й від рівня економічного і політичного розвитку третьої країни. Сучасні угоди про асоціацію з ЄС, можуть виступати етапом на шляху підготовки асоційованої країни до майбутнього членства (асоціація з європейськими країнами в межах Європейських угод та угод про асоціацію і стабілізацію), а можуть означати одну з форм поглибленого співробітництва між сторонами (асоціація з країнами Середземномор'я, Мексикою, Чилі).

Завдяки укладанню угод про асоціацію створюються можливості для впливу права ЄС на правопорядки асоційованих країн, оскільки такі угоди часто містять приписи що закріплені а установчих договорах про Євросоюз – Лісабонські договори про ЄС та функціонування ЄС – та актів, ухвалених інститутами Союзу.

Існує кілька способів впливу права ЄС на правопорядки асоційованих країн: включення положень установчих договорів про ЄС і актів інститутів Союзу в угоди про асоціацію та акти органів асоціації, відсилка у угодах про асоціацію до актів інститутів ЄС, гармонізація законодавства асоційованих країн з правом ЄС.

Серед країн Європи найбільші сегменти *acquis* поширюються на асоціацію з країнами Європейського економічного простору (ЄЕП). Угода про створення ЄЕП була підписана у травні 1992 року [5]. Її учасниками є ЄС, його держави-члени і такі найбільш розвинуті країни-члени Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) як Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн.

Угода про ЄЕП до деякої міри є унікальною в договірній практиці європейських інтеграційних об'єднань, оскільки фактично повністю відтворює положення Договору про функціонування Європейського союзу (ДФЄС) [6], які стосуються співробітництва у економічній сфері. Крім того, додатки та протоколи до угоди включають або містять відсилки до положень багатьох актів інститутів ЄС і таким чином разом з положеннями Угоди про ЄЕП закріплюють переважну більшість норм, які складають *acquis* внутрішнього ринку Союзу. Така структура угоди пояснюється тим, що коли під час роботи над її проектом виникла проблема стосовно включення до неї відповідних частин «спільного доробку» ЄС, з'ясувалось, що, враховуючи масштаби такої роботи, фактично буде неможливим ідентифікувати та повністю інкорпорувати ці положення у майбутню угоду. Тому розробники проекту вирішили, що буде краще використати техніку відсилки до відповідних положень *acquis* у додатках та протоколах, які є складовою частиною Угоди про ЄЕП [7; 6]. В угоді про асоціацію з Україною використано така сама практика.

У цьому зв'язку Угоду про ЄЕП можна називати глобальною угодою про асоціацію, оскільки вона створює такий статус для асоційованих країн, який фактично є заміною членства в Євросоюзі, не передбачаючи, однак, участі цих країн у роботі інститутів європейських інтеграційних об'єднань, а також співробітництва у сфері зовнішньої та внутрішньої політики.

Про такий широкомасштабний характер угоди говорить перш за все її структура. Угода про ЄЕП складається з преамбули та 9 частин, які стосуються цілей та принципів, основних чотирьох свобод внутрішнього ринку (свободи пересування товарів, робочої сили, капіталу та свободи надання послуг), сфер, пов'язаних з цими свободами (правил конкуренції, соціальної політики, захисту прав споживачів, охорони навколишнього середовища, статистики, підприємницької діяльності), співпраці поза межами чотирьох свобод, діяльності інститутів співробітництва тощо.

Як зазначається у ст. 1.1 цього документу, «метою даної Угоди про асоціацію є сприяння сталому та збалансованому розвитку торгівлі та економічних відносин між сторонами завдяки запровадженню рівних умов для конкуренції та повазі до однакових правил, спрямованих на створення єдиного Європейського економічного простору». Тобто йдеться про створення ринку, який охоплює територію Євросоюзу та асоційованих країн, де діють єдині правила для регулювання відносин між суб'єктами підприємницької діяльності усіх учасників угоди. Відповідь на питання, якими будуть ці правила, дають положення Угоди про ЄЕП.

Оскільки основними інструментами для функціонування внутрішнього ринку є свобода пересування товарів, робочої сили, капіталів, надання послуг, Угода про ЄЕП поширює дію на асоційовані країни насамперед тих положень ДФЄС, які стосуються забезпечення цих свобод. Проте контроль на кордонах залишається. Зокрема, свобода пересування товарів регулюється шляхом включення в Угоду про ЄЕП положень ідентичних за змістом тим, що закріплені в ст. ст. 30, 34, 35 ДФЄС, і які стосуються заборони митних зборів, кількісних обмежень на імпорт та експорт, а також інших еквівалентних їм заходів (ст. ст. 10, 11, 12). Повністю відтворюються положення ст. 36 ДФЄС щодо винятків з цих заборон (ст. 13). Також відтворюються положення ст.ст. 101 та 102 ДФЄС, які стосуються заборони будь-якої дискримінації щодо внутрішнього оподаткування (ст. ст. 14 та

15). Аналогічним чином, що й в ЄС, регулюється діяльність державних монополій комерційного характеру (ст. 16).

Як правило, міжнародні угоди ЄС про створення асоціації не стосуються продукції сільського господарства, обмін якою регулюється окремими угодами. Це повною мірою відноситься до угоди про ЄЕП. Проте, ця угода включає так звані еволюційні положення, відповідно до яких сторони погодилися розглядати також питання торгівлі сільськогосподарською продукцією (ст. ст. 17-20). Тому й на цю сферу не виключено поширення дії норм права Євросоюзу, які стосуються спільної сільськогосподарської політики та рибальства. У цьому контексті також передбачено застосування однакових ветеринарних та фітосанітарних норм (додаток 1 до Угоди), а також правил торгівлі продуктами моря (Протокол 9 до Угоди).

Хоча в Угоді про ЄЕП йдеться про спрощення контролю на кордонах (Протокол № 10 до Угоди) та про співробітництво у митних справах (ст. 21, Протокол № 11 та Частина IV Угоди), вона не має на меті створення митного союзу і в ній відсутні положення про спільний зовнішній тариф. Однак, сторони дійшли згоди, що при розгляді питання стосовно зниження мита та зборів, які мають таку саму дію, у торговельних відносинах з третіми країнами з статусом найбільшого сприяння, вони зобов'язані повідомити органи ЄЕП не пізніше ніж за місяць до того, як такі зміни вступлять у дію, та брати до уваги усі заяви іншої сторони щодо любых відхилень в наслідок таких заходів.

Угода про ЄЕП виключає застосування у відносинах сторін антидемпінгових заходів, компенсаційних зборів та заходів, спрямованих на боротьбу з незаконною комерційною практикою (ст. 26).

Запроваджуються уніфіковані режими для регулювання відносин у галузі енергетики (додаток IV до Угоди), вугілля та сталі (Протоколи № 14 та № 15 до Угоди), застосування технічних стандартів (Протокол № 12 та додаток II до Угоди).

Свобода пересування осіб та право на заснування та економічну діяльність регулюється на засадах, визначених шляхом відтворення в Угоді про ЄЕП положень ст.ст. 45 та 49 ДФЄС (ст. 28 та додаток V до Угоди, ст. ст. 31-35 та додатки VIII та XI до Угоди). Передбачено також взаємне визнання дипломів про освіту (ст. 30 та додаток VII до Угоди).

Майже повністю відтворені в Угоді про ЄЕП положення ст. ст. 56-62 ДФЄС, які стосуються свободи надання послуг (ст. ст. 36-39 та додатки IX-XI до Угоди).

Нарешті, до Угоди про ЄЕП включені положення про ліквідацію обмежень на свободу пересування капіталів, хоча вони лише частково відтворюють положення права Євросоюзу у цій сфері (ст. ст. 63-66 ДФЄС), оскільки залишаються обмеження щодо певних прямих інвестицій та інвестицій у нерухомість (ст. ст. 40-45 та додаток XII до Угоди).

Поза межами правил щодо чотирьох свобод до Угоди про ЄЕП були також включені положення права Євросоюзу, які стосуються транспорту (ст. ст. 47-52 та додаток XI до Угоди), соціальної політики (ст. ст. 66-71 та додаток XVIII до Угоди), захисту прав споживачів (ст. 72 та додаток XIX до Угоди), права компаній (ст. 77 та додаток XXII до Угоди), статистики (ст. 76, а також додаток XXI та Протокол 30 до Угоди), захисту навколишнього середовища (ст. ст. 73-75 та додаток XX до Угоди), захисту права на інтелектуальну власність (ст. 65, додаток XVII та Протокол 28 до Угоди), державної допомоги (ст. ст. 61-64, додаток XV та Протокол 27 до Угоди), державних замовлень (ст. 65 та додаток XVI до Угоди), правил конкуренції (ст. ст. 57, 59) тощо.

При розгляді порушень правил конкуренції запроваджується розподіл повноважень між Комісією ЄС та Органом з нагляду ЄЕП залежно від категорії справ та товарообігу учасників ринкових відносин, які діють в межах ЗВТ, створеної відповідно до положень ЄЕП (ст. 56).

Угодою про ЄЕП передбачена навіть участь асоційованих країн у Фонді солідарності або згуртування з метою зменшення регіональних та соціальних дисбалансів у Євросоюзі. Створення Фонду передбачено ст. 177 ДФЄС для надання допомоги у формі позичок під невеликі відсотки найбіднішим країнам-членам Євросоюзу та окремим регіонам цих країн (Португалії, Греції, Ірландії, Північній Ірландії, деяким провінціям Іспанії тощо) для реалізації проектів у сфері охорони навколишнього середовища та транс'європейських мереж, що належать до транспортної інфраструктури. Проте така участь асоційованих країн обмежується лише наданням коштів для цього Фонду.

Окрім положень ДФЄС, які призначені для регулювання відносин на внутрішньому ринку, в Угоді про ЄЕП закріплені деякі інші норми права Євросоюзу, спрямовані на створення передумов для нормального функціонування всього правового механізму співпраці сторін. Зокрема, ст. 3 Угоди про ЄЕП віддзеркалює ст. 4.3 ДЄС, де йдеться про зобов'язання держав-членів забезпечити виконання положень угоди, а також утримуватися від заходів, які можуть протидіяти досягненню її цілей (так зване положення про солідарність).

З метою гарантування однакового застосування в асоційованих країнах положень права Євросоюзу, які становлять «спільний доробок» ЄС, ст. 6 Угоди про ЄЕП передбачає, що положення Угоди, які закріплюють ідентичні за змістом приписи ДФЄС або актів інститутів європейських інтеграційних об'єднань, повинні тлумачитися у відповідності з рішеннями Суду ЄС, прийнятими до того як угода про ЄЕП набула чинності без шкоди до майбутньої практики Суду ЄС.

Тій самій меті служить запроваджена у ст. 107 Угоди про ЄЕП можливість для судових органів асоційованих країн звертатись за рішенням у преюдиціальному порядку до Суду ЄС задля отримання тлумачення положень актів, які співпадають з актами первинного та вторинного права Євросоюзу. Це також означає поширення компетенції Суду ЄС на відносини поза межами Євросоюзу.

Окрім норм права Євросоюзу, які діяли ще до підписання Угоди про ЄЕП, на асоційовані країни можуть бути поширені положення майбутніх актів інститутів Євросоюзу у формі регламентів та директив. Це передбачено ст. 7 Угоди про ЄЕП, де говориться, що постанови інститутів ЄС, на які є посилання у додатках до Угоди, або які містяться у них, а також постанови Спільного комітету асоціації, стають складовою частиною національних правопорядків асоційованих країн. При цьому, якщо йдеться про регламенти, то вони мають пряму дію у правопорядках асоційованих країн, а якщо про директиви, – то вони є обов'язковими щодо результату, який треба отримати, залишаючи вибір способу імплементації за владними установами цих країн.

Таким чином, з укладанням Угоди про ЄЕП були створені правові засади для залучення асоційованих країн до європейської економічної інтеграції, яка здійснюється в Євросоюзі, шляхом створення ЗВТ в межах ЄЕП. Тим самим був зроблений перший крок в напрямку утворення єдиного ринку, який охоплює внутрішній ринок ЄС та ринки асоційованих країн. Завдяки включенню до Угоди про ЄЕП положень права Євросоюзу, які регулюють економічні відносини на внутрішньому ринку, вони стали складовою частиною національних правопорядків асоційованих країн. На практиці це означало поширення дії норм, які регулюють основні свободи внутрішнього ринку, на асоційовані країни з перспективою застосування єдиних правил для регулювання економічних відносин в межах Європейського економічного простору. Окрім безпосереднього включення положень права Євросоюзу до Угоди про ЄЕП створення правових засад для функціонування ЗВТ в межах ЄЕП забезпечується й за допомогою відсилки до блоків норм, які діють в певному секторі внутрішнього ринку ЄС, та шляхом введення у правопорядки асоційованих країн актів органів асоціації, в яких містяться положення певних регламентів чи директив ЄС, або

робляться посилення на ці постанови з збереженням тих особливих правових характеристик, які вони мають в праві Євросоюзу. В результаті цього процесу «спільний доробок» Союзу визнається асоційованими країнами в якості основи для регулювання відносин в рамках співробітництва з Євросоюзом. Таке широкомасштабне застосування норм права Євросоюзу для регулювання відносин в межах ЄЕП не викликає труднощів для асоційованих країн, оскільки рівень розвитку їх економіки та права нічим не поступається, а іноді й багато в чому переважає, відповідні рівні більшості країн-членів Євросоюзу.

В угодах про стабілізацію та асоціацію з Балканськими країнами передбачене обмежене застосування «спільного доробку», який регулює відносини в межах ЗВТ з ЄС. Угода про стабілізацію та асоціацію між ЄС і Македонією включає положення (ст. ст. 17, 18, 19, 20) в основному ідентичні положення ст. ст. 30, 34, 35 ДФЄС, які встановлюють заборони на запровадження митних зборів, кількісних обмежень на імпорту і експорт та на заходи еквівалентної дії. Ст. 69 Угоди про асоціацію частково віддзеркалює положення ст. 101 ДФЄС, які стосуються правил конкуренції [8]. Однак ця та інші угоди з Балканськими країнами не містять ніяких відсилок до положень законодавства ЄС стосовно економічних відносин у окремих секторах внутрішнього ринку. Більш того, акти, ухвалені органами асоціації, не передбачають інкорпорацію актів інститутів Союзу у внутрішні правові рамки асоційованих країн шляхом транспозиції або відсилання до права ЄС.

На наш погляд, це можна пояснити тим, що поширення європейської інтеграції, яка здійснюється в рамках Євросоюзу, на країни Балканського регіону базувалося на врахуванні перехідного характеру економік асоційованих країн. Національні економіки асоційованих з ЄС країн регіону вимагали поступового пристосування до нових механізмів правового регулювання, які використовуються в Євросоюзі. Тому об'єм «спільного доробку» ЄС, який треба було схвалити асоційованим країнам для створення передумов для вступу до Євросоюзу, був значно менший від визначеного для країн ЄЕП.

Угоди про асоціацію ЄС з країнами Середземномор'я, які не є претендентами на вступ до Євросоюзу, оскільки розташовані за межами європейського регіону, теж передбачають поступове створення зони вільної торгівлі. Проте, тут йдеться переважно не про інтеграцію цих країн у Євросоюз, а про виникнення навколо європейських інтеграційних об'єднань зони економічної стабільності, яка б забезпечувала нормальний розвиток інтеграційних процесів в Євросоюзі.

Для регулювання відносин в межах асоціації з країнами середземноморського регіону теж широко використовуються включення положень первинного права Євросоюзу у угоди про асоціацію або відсилка до актів вторинного права європейських інтеграційних об'єднань.

Угода про асоціацію між ЄС та Тунісом, укладена 30 березня 1998 р. [9], закріплює норми положень Договорів про заснування ЄС, а також відсилає до положень цих документів разом з окремими постановами інститутів Євросоюзу, які регламентують умови конкуренції на спільному ринку та умови надання державної допомоги (ст. 36.2), свободу надання послуг (ст. 36.2), здійснення єдиної сільськогосподарської політики (ст. 36.5) тощо.

В угоді про асоціацію між ЄС та Палестинською автономією, укладеною 16 липня 1997 р. [10], говориться про зобов'язання сторін керуватися положеннями Договорів про заснування ЄС та актів інститутів Співтовариства, які регулюють здійснення єдиної сільськогосподарської політики ЄС (ст. 306).

Таким чином, створення правових засад для регулювання відносин в межах асоціації ЄС з країнами Середземномор'я передбачає лише обмежене застосування положень первинного та вторинного права Євросоюзу для цілей співробітництва. В угодах про асо-

ціацію цих країн з ЄС знайшли своє закріплення лише окремі норми договорів про заснування європейських інтеграційних об'єднань. Проте тут достатньо широко використовується відсилка до цілих блоків норм, які регулюють економічні відносини в окремих секторах внутрішнього ринку ЄС. Тим самим «спільний доробок» Союзу розповсюджує свою дію на асоційовані країни Середземномор'я.

Створення асоціації передбачають й угоди про співробітництво між ЄС та Чилі, ЄС і країнами Центральної Америки (Коста Ріка, Ель Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Панама).

Таким чином, об'єктом правового регулювання угод про асоціацію можуть стати усі елементи основних свобод внутрішнього ринку, на які поширюється компетенція ЄС.

Важливим правовим інструментом поширення права Євросоюзу на правопорядки асоційованих країн є гармонізація законодавства. Гармонізація законодавства асоційованих країн з правом ЄС передбачена у всіх без винятку угодах про асоціацію. Однак визначення сфер гармонізації та її масштаби залежать від рівня співпраці сторін угоди.

Парафована на початку 2013 р. Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом (УА) [11] можна віднести до нового покоління угод ЄС про асоціацію з третіми країнами. Це перша угода про асоціацію з європейською країною, яка має бути укладена після набрання чинності Лісабонськими редакціями Римського і Маастрихтського договорів. Цей аспект обов'язково треба враховувати при оцінці унікальності угоди. Окрім цього у Лісабонських договорах з'явилась ціла низка нових сфер правового регулювання, підпорядкованих ЄС: космос, спорт, туризм, енергія, цивільна оборона, адміністративне співробітництво, гуманітарна допомога тощо. Євросоюз отримав додаткові повноваження у сфері СЗППБ та спільної торговельної політики (СТП).

Треба зазначити, що УА приділяє особливу увагу гармонізації не тільки існуючого, але й майбутнього законодавства України з законодавством ЄС, розглядаючи гармонізацію як важливу умову для зміцнення економічних зв'язків між сторонами, поступової інтеграції України у внутрішній ринок ЄС, завершення переходу країни до функціонуючої ринкової економіки (ст. 1).

Положення УА щодо гармонізації мають рамковий характер, а їх реалізація вимагає ухвалення правових актів, створення необхідних інституційних механізмів та здійснення відповідних дій як на міжнародному рівні у взаємовідносинах сторін, так й в правопорядку України та Союзу.

На кожному з цих рівнів гармонізація здійснюється шляхом використання певних способів. У цьому зв'язку можна виділити кілька способів гармонізації. По-перше – це приєднання України до міжнародно-правових документів, які закріплюють міжнародні стандарти у певній галузі. Другий спосіб передбачає узгодження положень національних нормативно-правових актів з приписами постанов інститутів Євросоюзу, взаємне визнання національних стандартів Україною та ЄС.

УА визначає основні сфери, в яких гармонізація здійснюється шляхом приєднання до міжнародних зобов'язань у певній галузі. Ними є захист права на інтелектуальну власність, енергетика, статистика, транспорт, промислова і підприємницька політика, фінансові послуги, трудові та соціальні відносини, комунікації, охорона навколишнього середовища, боротьба проти відмивання грошей і фінансування тероризму, протидія незаконному обігу наркотиків, боротьба зі злочинністю та корупцією, боротьба з тероризмом, правова співпраця, митна справа, заснування компаній, інвестиції, управління державними фінансами.

Відповідно до положень ст. ст. 161, 221, 228 УА сторони мають діяти відповідно до

низки міжнародних конвенцій з захисту прав на інтелектуальну власність. До них віднесені, зокрема, ст. ст. 1-22 Міжнародної конвенції про охорону прав акторів-виконавців, виробників фонограм і органів радіомовлення (Рим, 1961 р.), ст. ст. 1-18 Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів (Берн, 1886 р., переглянутої у 1979 р.), ст. ст. 1-14 Угоди ВОІС щодо авторських прав (1996 р.), ст. ст. 1-23 Угоди ВОІС щодо виконання і фонограм (1996 р.), Конвенції щодо біологічної різноманітності (1992 р.), Міжнародної конвенції про захист нових сортів рослин (1961 р., переглянутої у Женеві у 1972, 1978 та 1991 р.) тощо.

У галузі енергетики УА передбачає поглиблення співпраці сторін з метою досягнення ринкової інтеграції включно зі зближенням енергетичного законодавства, створення ринків енергетики, на яких діятимуть наближені до законодавства ЄС правила і стандарти. З цією метою Україна має розширювати співробітництво з європейськими та міжнародними організаціями зі стандартизації у сфері енергетики. Додаток XXVII до Угоди містить перелік більш ніж 30 регламентів і директив ЄС, з якими Україна має гармонізувати своє законодавство (ст. 337).

У ядерному секторі співпраця сторін базуватиметься на укладанні нових або реалізації вже діючих спеціальних угод між Україною та ЄС чи Євратомом та їх державами-членами. Вона також включатиме розвиток політик та правових і регуляторних структур, які діють на основі стандартів МАГАТЕ та законодавства і практики ЄС (ст. 342).

У сфері транспорту співпраця України та Союзу здійснюватиметься на основі спеціальних транспортних угод, а також міжнародних угод, сторонами яких вони є, та шляхом їх участі у міжнародних організаціях. Україна поступово зближуватиме своє законодавство з діючими стандартами та політиками Євросоюзу, здійснюючи імплементацію заходів, які містяться у Додатку XXXI до УА (ст. 368).

При здійсненні промислової і підприємницької політики Україна має враховувати визнані міжнародні принципи і стандарти. Це стосується, насамперед, діяльності малих і середніх підприємств. Україна запровадить добру практику стосовно методів регулювання, яка включає принципи ЄС (ст. ст. 378, 379).

Надання фінансових послуг має здійснюватися на основі зближення законодавства України з визнаними міжнародними стандартами стосовно регулювання і нагляду. Відповідний перелік *acquis* ЄС у цій сфері міститься у Главі 6 розділу IV УА.

Управління державними фінансами, куди входить бюджетна політика, внутрішній контроль та зовнішній аудит має здійснюватися на основі міжнародних стандартів (ст. 346).

У сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей Україна та ЄС співпрацюють в регіональних, багатосторонніх та міжнародних організаціях. Вони мають охочувати підприємницьку практику згідно з Глобальним договором 2000 ООН, Трьохсторонньою декларацією принципів щодо багатонаціональних корпорацій та соціальної політики 1977 р., зі змінами 2006 р., МОП та Керівних принципів для багатонаціональних корпорацій 1976 р., зі змінами 2000 р. ОЕСР.

Щодо охорони навколишнього середовища, то сторони будуватимуть свої відносини на основі зобов'язань, що містяться у багатосторонніх угодах з навколишнього середовища, сторонами яких вони є.

Треба зазначити, що гармонізація українського законодавства з правом Євросоюзу шляхом приєднання до міжнародних стандартів може поширюватися й на галузі, які не охоплені співпрацею в межах УА. Це стосується, насамперед, сфери трудових та соціальних відносин, міжнародного приватного права тощо. Зокрема, держави-члени Євросоюзу

регулюють своє співробітництво у сфері трудових та соціальних відносин не тільки шляхом створення норм права ЄС, але за допомогою міжнародних конвенцій, які ухвалюються в рамках Міжнародної організації праці (МОП) [12].

Потенційно у разі згоди з боку держав-членів Союзу Україна має можливість приєднатися до деяких з конвенцій у галузі міжнародного приватного права, якщо конвенції передбачають таку можливість для третіх країн, і тим самим гармонізувати своє законодавство з європейськими нормами. До них відносяться, зокрема, Конвенція стосовно юрисдикції та забезпечення виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах 1968 року, Конвенція щодо взаємного визнання компаній та юридичних осіб 1968 року, Конвенція щодо усунення подвійного оподаткування прибутків компаній 1990 року, Конвенція про патент Співтовариства 1989 року, Конвенція щодо законодавства з питань, пов'язаних з виконанням договірних зобов'язань [13].

На наш погляд, гармонізація, що здійснюється шляхом приєднання до міжнародних документів, які закріплюють міжнародні стандарти у певних галузях, виступає скоріше як допоміжний спосіб забезпечення приблизної адекватності законів України та права Євросоюзу. Вона, як правило, не є самодостатньою і вимагає здійснення додаткових правових заходів у формі ухвалення національних актів з метою імплементації положень міжнародних угод, які укладає або до яких приєднується Україна.

Більш поширене застосування у відносинах між Україною та Євросоюзом отримав інший спосіб гармонізації – це прийняття національних правових актів, положення яких повинні відповідати нормам права ЄС. Правові засади для здійснення такої гармонізації визначені в УА (Преамбула, ст. ст. 1, 20, 56, 58, 59, 64, 67, 84, 114, 124, 133, 138, 140, 148, 149, 153, 151, 152, 256, 262, 264, 278, 337, 338, 342, 343, 353, 355, 358, 363, 368, 375, 379, 385, 394, 397, 405, 410, 417, 424, 428, 474 тощо), українському законодавстві. Сферами гармонізації українського законодавства з правом Євросоюзу є боротьба проти відмивання грошей і фінансування тероризму, захист прав на інтелектуальну власність, митна справа, право компаній, банківська справа, бухгалтерський облік компаній, податки (ст. 353), охорона праці, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупівлі, захист здоров'я та життя людей, тварин і рослин, навколишнє середовище, захист права споживачів, технічні правила і стандарти, енергетика, транспорт, промисловість, сільське господарство, соціальна сфера, діяльність малих та середніх підприємств, статистика, тощо.

Що стосується підходів до процесу зближення законодавства, то УА закладає переважно «еволюційний підхід». Його суть полягає у поступовому приведенні українського законодавства у відповідність зі змістом та цілями, закріпленими у нормах права Євросоюзу. Такий підхід є виправданим, коли національна система права має розвинений характер, тобто коли внутрішнє законодавство охоплює переважну більшість сфер, що входять до *acquis* ЄС.

Проте у сферах, де не існує розвиненого національного законодавства, або воно безнадійно застаріло і вимагає швидкого оновлення, може бути задіяний так званий «революційний підхід» до гармонізації українського законодавства з правом ЄС. Це так звана «транспозиція» норм права ЄС у правопорядок України [14]. Транспозиція застосовується, коли необхідно терміново прискорити процес гармонізації шляхом безпосереднього включення положень права Євросоюзу без внесення до них істотних змін, а також без проходження парламентських процедур у внутрішнє законодавство України і відміни існуючих нормативно-правових актів. У цьому випадку більшу компетенцію отримують виконавчі органи влади щодо ухвалення нормативно-правових актів, як це було зроблено у Угорщині, Балтійських країнах, Болгарії, частково у Польщі до їх вступу у Євросоюз

[15]. В УА транспозиція передбачена у ст. ст. 56, 96, 153 Угоди. Сферами, в яких використовується транспозиція, визначені стандартизація, транскордонне надання послуг, державні закупівлі.

Ще одним способом гармонізації, передбаченим УА, є взаємне визнання сторонами правил іншої сторони. На відміну від Європейських угод про асоціацію УПС взагалі не передбачала взаємного визнання правил іншої сторони. В УА таке визнання запроваджують ст. ст. 70, 106, 140. Воно стосується таких сфер, як процедури сертифікації продукції, визнання кваліфікацій, електронна комерція.

Як свідчать аналіз положень УА та інших документів, що стосуються гармонізації, на відміну від УПС, серед відповідних положень Угоди практично немає таких, які відносяться до категорії так званого «м'якого права», тобто в УА мова йде переважно про чіткі зобов'язання сторін. В якості виключення можна назвати такі сфери як освіта, підготовка та молодь (ст. 435).

Терміни здійснення гармонізації законодавства тісно пов'язані з запровадження ЗВТ між Україною та ЄС. УА визначає максимальний 10-річний термін створення ЗВТ (ст. 25), а також містить положення про можливий перехід до наступних етапів інтеграції України у внутрішній ринок ЄС тільки після виконання нею визначених в Угоді заходів з гармонізації законодавства (ст. ст. 1, 67, 145, 147, 153). У таких сферах як рух капіталів передбачений 5-річний термін після набуття чинності угодою для створення умов для його подальшої лібералізації (ст. 147).

З боку Євросоюзу передбачено надання технічної допомоги з метою здійснення заходів щодо гармонізації законодавства України з правом Союзу. Така допомога повинна включати обмін експертами, завчасне надання інформації стосовно законодавства Євросоюзу, організацію семінарів, професійну підготовку, допомогу у здійсненні перекладів законодавства ЄС у відповідних секторах, розробку необхідних документів (ст. ст. 81, 82, 153 тощо). Слід, однак, зауважити, що передбачений в УА об'єм гармонізації законодавства вимагатиме також значної фінансової допомоги з боку ЄС, оскільки економічний стан України не дозволить їх вчасно виконати свої зобов'язання по гармонізації, закріплені в Угоді. Треба враховувати, що положення стосовно надання допомоги процесу гармонізації є обов'язковими для Союзу, хоча ними, як правило, не встановлюються чіткі терміни щодо їх виконання. До певної міри це може вплинути на їх реалізацію з боку Євросоюзу.

Треба звернути увагу на те, що незважаючи на існування чітких зобов'язань України стосовно гармонізації свого законодавства, країна сама може вирішувати, яка галузь законодавства вважатиметься пріоритетною для гармонізації, беручи до уваги національні інтереси, а також часові індикатори, закладені у Угоді.

Визначені в Угоді цілі асоціації встановлюють нові вимоги до гармонізації законодавства України, яка стає головним правовим інструментом інтеграції країни у внутрішній ринок Союзу. УА робить наголос на регуляторній гармонізації шляхом реформування механізму її здійснення з метою підвищення його ефективності. Відповідними повноваженнями у цій сфері наділяються спільні органи співпраці. Зокрема, Рада асоціації може оновлювати чи змінювати Додатки до Угоди (I-XLIII), враховуючи еволюцію права ЄС та діючих стандартів, закріплених у міжнародних актах, які стосуються сторін (ст. 463). У сфері державної допомоги Україна має створити протягом 3-х років з дати набрання чинності УА оперативний незалежний державний орган, наділений повноваженнями для забезпечення гармонізації свого законодавства з правилами ЄС, визначеними у директивах ЄС, згідно додатку XXIX до глави 6 розділу V Угоди (ст. 267). У сфері, яка стосується технічних бар'єрів у торгівлі, Україна має провести адміністративну і інституційну реформи.

Вони мають створити умови для належної імплементації положень УА та Угоди щодо оцінки відповідності і допуску промислових товарів (ст. 56). У сфері, що охоплює освіту, підготовку та молодь, Україна має створити національні органи для поліпшення прозорості та визнання кваліфікацій і компетенцій, наближених, де це можливо, до досвіду ЄС (ст. 432).

Складовою механізму з гармонізації законодавства може стати передбачене УА охочення участі України у європейських організаціях зі стандартизації (ст. 55). Зокрема, для сертифікації продукції на відповідність до гармонізованих стандартів на рівні Союзу діють такі органи, як Європейський комітет з стандартизації (CEN), Європейський комітет з технічної стандартизації (CENELEC) та Європейський інститут телекомунікаційної стандартизації (ETSI). Продукція, що пройшла сертифікацію у органах Союзу з стандартизації, отримує спеціальне маркування за допомогою літерів CE. Воно означає, що така продукція може реалізуватися на території усіх держав-членів [16, р. 604].

До заходів, які мають допомогти Україні вчасно здійснювати гармонізацію свого законодавства, можна віднести й контроль за цим процесом з боку органів ЄС та органів співпраці, які мають бути створені згідно з Угодою. Насамперед, Україна має регулярно інформувати ЄС про заходи з гармонізації. Нагляд з боку ЄС може включати направлення в Україну спеціальних місій з участі інститутів, органів та агенцій Союзу, неурядових органів, наглядових установ, незалежних експертів та інших. Результати нагляду мають обговорюватися в органах співпраці, створених в межах Угоди, які ухвалюють спільні рекомендації щодо ефективності гармонізації. Рекомендації направляються Раді асоціації, яка на їх основі має вирішувати питання про подальше відкриття внутрішнього ринку ЄС для України (ст. 472). Зокрема, повноваженнями з перегляду зобов'язань стовно відкриття ринків сторін з урахуванням результатів гармонізації у сфері транскордонного надання послуг (ст. 96) та руху капіталів (ст. 147) наділяється Комітет з питань торгівлі, А Підкомітет з санітарних і фітосанітарних правил може готувати рекомендації щодо відкриття внутрішнього ринку ЄС у сфері санітарних, фіто санітарних правил та належного утримання тварин (ст. 64). Також рекомендації стосовно відкриття ринків може надавати Митний комітет (ст. ст. 80, 83).

Здійснюючи гармонізацію, Україна має враховувати, що цей процес має переважно односторонній характер, оскільки при цьому не йдеться про взаємні кроки з обох сторін по узгодженню своїх правових норм, а тільки про зміни в українському законодавстві з метою його гармонізації з нормами права Євросоюзу. Україна фактично ніяким чином не може впливати на процес нормоутворення в системі Євросоюзу, а тільки виступає як дестінація правових приписів Євросоюзу.

Багато невизначеностей існує й стосовно встановлення точного змісту актів Євросоюзу, з якими треба гармонізувати українське законодавство. Справа в тому, що ці акти може тлумачити тільки Суд ЄС. Завдяки такому тлумаченню зміст актів може частково змінюватись. Але країна, яка гармонізує своє законодавство з правом Євросоюзу, не в змозі слідкувати за такими змінами і вчасно їх враховувати шляхом внесення змін до свого законодавства, яке підлягає гармонізації.

З іншого боку, при гармонізації законодавства України з правом Євросоюзу обов'язково треба врахувати те, що акти інститутів ЄС діють у відповідному правовому середовищі. Вони є частиною правової системи Євросоюзу. Гармонізація ж практично призводить до перенесення положень певної частини актів Євросоюзу до правової системи іншої країни, яка функціонує за своїми, відмінними від існуючої в межах ЄС закономірностями. Зокрема, Україна не завжди може врахувати усі юридичні тонкощі

відповідного документу Євросоюзу, включаючи чітке розуміння юридичної технології, яка використовується в цих документах, причини його ухвалення та особливості його реалізації. Все це може призвести до перекинування змісту національних норм, які є наслідком процесу гармонізації [17].

Тому в УА закладений механізм, який надасть можливість тлумачити положення права ЄС. Згідно з Угодою відповідні структури Євросоюзу зобов'язані інформувати Україну про зміни у своєму праві (ст. 67). Все це може уникнути невідповідності національних норм нормам Євросоюзу та підвищити ефективність реалізації положень права ЄС в національному порядку України. В кінцевому випадку досягається основна мета гармонізації щодо створення однакових правових умов для суб'єктів, діяльність яких регулюється базовими та гармонізованими нормами. Цьому має сприяти й вперше запроваджений УА механізм використання в якості джерел тлумачення критеріїв, що впливають зі ст. ст. 93, 106, 107 ДФЄС, діючих актів органів ЄС у цій сфері та відповідних тлумачень Суду ЄС. Зокрема, йдеться про положення стосовно державної допомоги (ст. ст. 153, 262, 263. 3, 4).

При вирішенні суперечок з допомогою арбітражу арбітражні рішення не можуть вноситися доти, поки Суд ЄС не надав свого рішення, яке має обов'язковий характер для арбітражу (ст. 320).

Таким чином, гармонізація законодавства України з правом ЄС надає можливості для дії норм права Євросоюзу у правопорядку України. Це стосується насамперед, передбачених УА випадків транспозиції директив ЄС у внутрішнє законодавство України та застосування певних положень права ЄС у правопорядку України. При цьому треба зауважити, що процес гармонізації законодавства України з правом Євросоюзу має свої особливості, які зумовлені рівнем відносин між партнерами. Той факт, що УА не передбачає підготовки до приєднання України до Євросоюзу, визначає межі співробітництва сторін у правовій галузі, й зокрема у сфері гармонізації. З іншого боку, як показує практика здійснення гармонізації на рівні ЄС, а також у відносинах ЄС з іншими країнами, зокрема, з тими, що мають з об'єднанням ЄС угоди про асоціацію, практично неможливо чітко визначити межі гармонізації. Тому Україна має достатньо широкі можливості у разі необхідності форсувати або призупиняти процес гармонізації своїх правових норм з правом Євросоюзу. Це безпосередньо стосується цілей, засобів та організаційно-правового механізму гармонізації.

Висновки.

Поширення права Євросоюзу та його практики на правопорядки асоційованих країн здійснюється різними способами: шляхом включення до угод про асоціацію положень, які за своїм змістом є аналогічним тим, що закріплені у установчих договорах про ЄС та актах інститутів Союзу, або відсилають до правових актів Євросоюзу, шляхом інкорпорації *acquis* Союзу у внутрішні правопорядки асоційованих країн, шляхом гармонізації законодавства асоційованих країн з правом Союзу. Органи асоціації можуть ухвалювати обов'язкові рішення для сторін, які можуть розширювати список *acquis* з метою здійснення гармонізації законодавства асоційованих країн з законодавством Євросоюзу.

Практика Суду ЄС визнає пряму дію певних положень угод про асоціацію і актів органів асоціації у правопорядку ЄС. Критерії прямої дії визначив Суд ЄС. Проте асоційовані країни самі вирішують, чи визнавати за такими положеннями пряму дію у своїх внутрішніх правопорядках.

Список використаних джерел

1. COM (2008) 823 final.
2. See, European Neighbourhood and Partnership Instrument. Ukraine. Country Strategy. Paper 2007 – 2013 // [enpi_csp_ukraine_en.pdf](#).
3. Березовська І. Угоди про асоціацію в практиці зовнішніх зносин Європейського Союзу // *Ze studiow Polsko-Ukrainskich*. – Wrocław. 2008. – P. 25-31; Березовська І. Правовые аспекты нового усиленного соглашения Украины с Евросоюзом // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових доповідей на міжнародній науковій конференції «Україна та проблеми диференціації в політиці сусідства Європейського Союзу»* (Київ, 22–23 травня 2008 р.) – К., 2008. – Вип. 77, ч. II. – С. 120-124. Hillion C. A New Framework for the Relations between the Union and its East-European Neighbours // *EUI Working Paper Law. # 2007/21*. – P. 147-154.
4. Визначення *acquis communautaire* див.: Muraviov V. The Acquis Communautaire as a Basis for the Community Legal Order / Muraviov V. // *Miskolc Journal of International Law*. – 2007. – V.4, # 2.
5. O. J. 1994, L 1/1.
6. Текст Договору про Європейський союз та функціонування Європейського союзу. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер. 2011. – 704 с.
7. O’Keeffe D. The Agreement on the European Economic Area // *Legal Issues of Economic Integration*. – 1992. – V. 19, No. 1. – p. 1-27.
8. The Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the the former Yugoslav Republic of Macedonia, of the other part, 20. 3. 2004 // O. J., L 84/13.
9. Euro-Mediterranean Agreement establishing an Association between the European Community and its Member States, of the one part, and the Republic of Tunisia, of the other part, 30. 03. 1998. // O. J., L 97/2.
10. Euro-Mediterranean Agreement establishing an Association between the European Community and its Member States, of the one part, and the Palestine Liberation Organization (PLO) for the benefit of the Palestanian Authority of the West Bank and the Gaza Strip, of the other part, 16.07.1997. // O. J., L 187/3.
11. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://glav-com.ua/pub/2012_11_19_EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf.
12. Тагам А. Право Європейського Союзу: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Переклад з англійської. – К., 1998.
13. Louis J-V. The Community Legal Order. – Brussels 1995. – 247 p.; Debard T., Le bauf-Ferrarese B., Nourissat C. Dictionnaire du droit de l’Union Europeenne. – P., 2007. – P. 104.
14. В українській літературі з права Європейського союзу термін транспозиція застосовується в роботі Р. Петрова Транспозиція *acquis* Європейського Союзу у правовій системі третіх країн: Монографія. – К. : Істина, 2012. – 364 с. На жаль, в своїй роботі автор не дає пояснення цього терміну.
15. Preston C. Poland and EU Membership: Current Issues and Future Prospects // *Journal of European Integration*. – 1998. – Vol. 21, № 2. – P. 147-168.
16. Craig P, De Burca G. EU Law. Text, Cases and Materials. – N. Y. – 2011. – 1155 P.
17. Herrinfeld H-H. Europeans by Law. – Gutersloh 1996.